

РАДНИЧКЕ ДОЗНАКЕ – ДЕМОГРАФСКЕ, ЕКОНОМСКЕ И ИНСТИТУЦИОНАЛНЕ ДЕТЕРМИНАНТЕ ПРИЛИВА СТРАНИХ СРЕДСТАВА

Абстракт: Радничке дознаке представљају значајан облик прилива страних средстава у земље у развоју и транзицији. У тим земљама милиони људи зависе од редовног примања дознака. Значај страних средстава је доста велики за смањење сиромаштва, повећање потрошње или штедње и покретање одређених облика самосталне економске активност. Постоје многи фактори који одређују природу, износ и начине трансфера дознака. Овај чланак приказује демографске, економске и институционалне детерминанте и настоји да укаже на факторе који могу да унаприједи њихове економске ефекте. У раду се презентују и пореде подаци за неколико земаља западног Балкана.

Кључне ријечи: радничке дознаке, миграције, институције, трансферни канали

1. Опште одреднице

Радничке дознаке су по дефиницији дио зарада радника у иностранству - исељеника које они шаљу у своје земље поријекла и тиме финансијски помажу својим породицама. Прилив иностраних средстава у облику девизних дознака је најчешће повезан са ширим миграционим процесима. Мигранти, тј. привремени исељеници из властите земље, услед политичких, економских или безбједоносних разлога најчешће шаљу страна средства остатку породице која још увијек живи у земљи њиховог поријекла. Овај облик прилива иностраних средстава представља битан извор финансијске подршке генерацијама људи у земљама у развоју и транзицији, а посебно је значајан за милионе домаћинстава у најнеразвијенијим земљама широм свијета. У претходном временском периоду најчешће су подаци о приливу овог типа иностраних средстава били доста оскудни, занемарени или игнорисани, међутим како расте број миграната, а тиме и износи девизних дознака, овом феномену се посвећује све више пажње.

У свијету постоји око 150 милиона исељеника који су 2008. године послали 305 милијарди америчких долара девизних дознака, што је доста већи износ у односу на 271 милијарду долара у 2007. години. Те податке су недавно објавиле Свјетска банка и Интерамеричка развојна банка која дјелује у саставу УН-овог

Међународног фонда за развој пољопривреде.¹ Сматра се да су та средства утицала на животни стандард око 10% свјетске популације. Ове двије реномиране институције први су пут провеле истраживање о томе колико исељеници шаљу новчане помоћи у своје домовине и колико те финансијске инјекције имају утицаја на развој привреда њихових матичних земаља. Студије, чије се методологије у економској струци изграђују тек у 21. вијеку, обухватиле су пет доминантних канала којима се трансферишу исељеничке дознаке: банке, изванбанкарски новчани преноси, поште, готовина и донесена роба те неслужбене услуге преноса новца. Свјетска банка тврди да трансфери које су регистровале централне националне банке износе 208 милијарди долара, али истичу да се на тај износ треба додати преко 90 милијарди долара које долазе другима каналима, укључујући готовину коју исељеници сами доносе у вријеме годишњих одмора и посјета родбини у домовини.

Финансијски аналитичари су постали свјесни да новчане дознаке исељеника знатно надмашују укупна инвестициона улагања у земље у развоју, која за прошлу годину износе 167 милијарди долара. Знатно су веће и од помоћи преко фондова за развој, која износи 104 милијарде долара. И даље готово трећина укупног износа исељеничких дознака (96 милијарди долара) долази из САД-а, а двије трећине из Европе и азијских земаља. Такве дознаке у укупном износу представљају више од 10 посто бруто друштвеног производа земаља у развоју. Стручњаци Свјетске банке упозоравају да таква штедња у неразвијеним земљама често завршава на скривеним мјестима, јер примаоци немају отворене банкарске рачуне, те се на тај начин губи привредни потенцијал иностране помоћи.

Међутим, такви токови новца имају очигледан утицај на смањење сиромаштва, али представљају и фактор који утиче на привредни раст кроз потенцијална одвајања одређеног дијела дознака за штедњу и инвестиције. Често су појединачни износи дознака доста ограничени (од 100-500 \$ мјесечно), али у временском смислу перманентни и дугорочни. Стога, таква средства се првенствено користе како би се задовољиле тренутне потребе појединаца и породица, тј. углавном се користе за директну потрошњу, али могуће је да се значајан дио одваја за штедњу или неке облике инвестирања. Услед постојања тако масовног феномена и његовог потенцијала, као катализатора смањења сиромаштва и покретања економског развоја, неопходно је посветити му више пажње и испитати потенцијал његовог укључења у економске токове.

Главна карактеристика девизних трансфера из иностранства је да су они тешко мјерљиви и често пролазе кроз неформалне трансферне канале, тако да се веома тешко региструју у званичним статистикама земаља примаоца истих. Предуслов за бољу статистичку евиденцију је разумијевање ширих друштвено-економских и транзиционих процеса кроз анализу демографских карактеристика, канале преноса зависне од ширег финансијског и институционалног окружења земаља и пошљаоца и примаоца средстава. Анализом природе девизних дознака уочава се и разлика у праксама појединих земаља да забиљеже релевантне податке. Дознаке могу да имају различите облике од средстава трансферисаних преко формалних или регулисаних институција, као што су банке, сличне

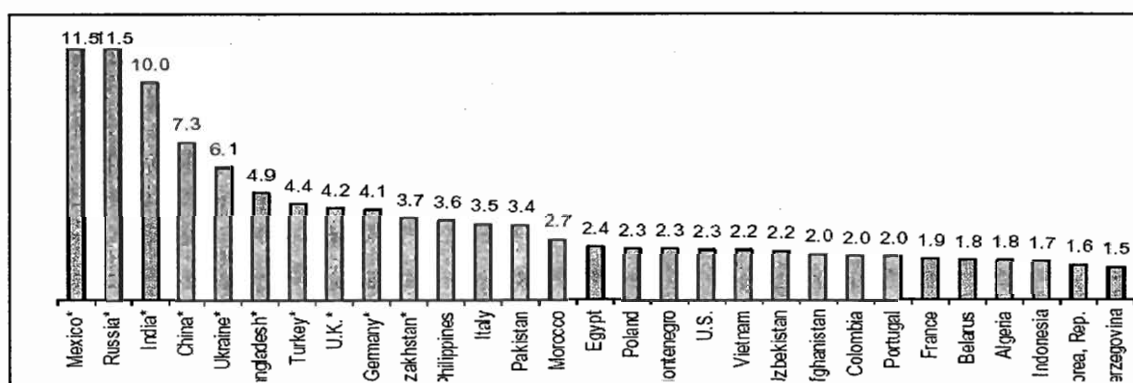
¹ Подаци IFAD – International Fund for Agricultural Development и Свјетске банке из фебруара 2009.

финансијске институције и оператери које су баве новчаним трансферима, па преко полуваничних, до сасвим неформалних трансакционих канала, као што је пренос кеша “из руке у руку”, и сл. Начин на који ће бити оквалификовани различити методи преноса средстава из иностранства, односно да ли су формални или неформални, зависи од правне, финансијске и институционалне регулативе сваке појединачне државе и стога зависно од различитих фактора варирају од државе до државе. Битно је једино нагласити да је неопходно да они, без обзира да ли су то легални или нелегални, формални или неформални облици трансфера међународних трансакција, буду укључени у статистике везане за платни промет (balance of payments).

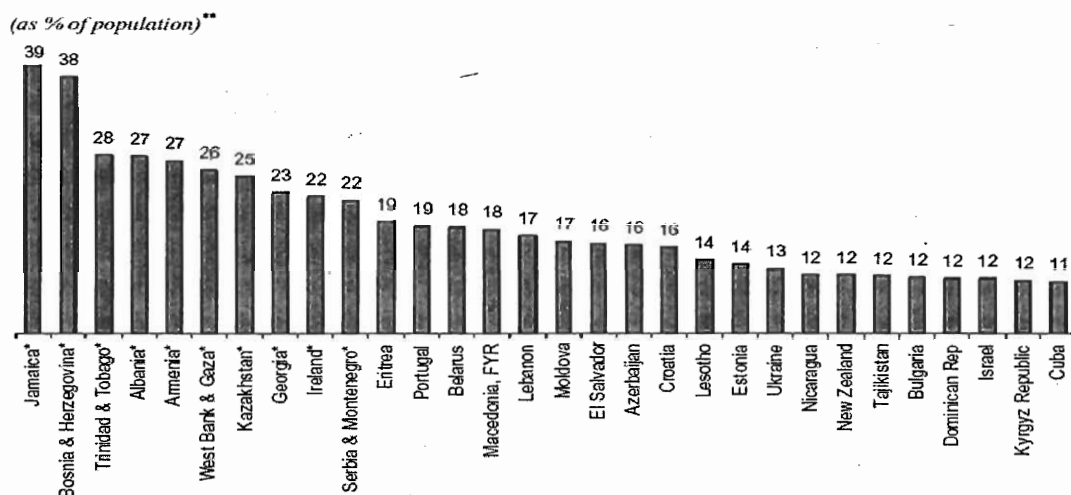
2. Актуелно стање и анализе

Следећи графикони приказују земље из којих се највише емигрирало у милионима (Графикон 1) и у проценту од укупног броја становника (Графикон 2.). На првом приказу Србија и Црна Гора са 2,3 милиона емиграната су на 17. мјесту, а БиХ са 1,5 милиона исељеника на 29. мјесту, док други графикон показује врло поражавајуће податке, да је БиХ друга земља у свијету по проценту емиграната у односу на број становника са 38 %, а Србија и Црна Гора са 22 % су на 10. мјесту. Трећи графикон приказује земље са највећим износима дознака у милијардама долара и то у 2008. години, као и у проценту од бруто друштвеног производа за 2007. Из приказа се види да су Индија, Кина и Мексико земље које примају највеће токове радничких дознака из иностранства, док су од земаља у транзицији Пољска на петом, а Румунија на осмом мјесту. Таџикистан је рекордер по проценту дознака у односу на бруто друштвени производ – чак преко 45 %, а слиједе га Молдавија и неразвијене земље Африке и централне Америке.

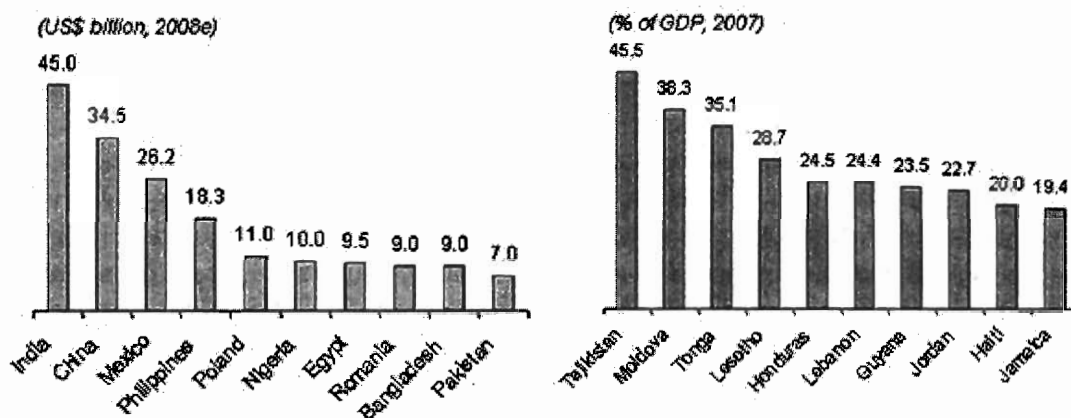
Графикон 1. Приказ земаља са највећим бројем исељеника у милионима, 2005. година²

² Development Prospect Group, Migration and Remittances, World Bank.

Графикон 2. Број исељеника у проценту од броја становника, 2006. година³

Графикон 3. Земље највећи примаоци дознака у милијардама долара у 2008. години (пројена) и у проценту од БДП-а у 2007. години.⁴

Радничке дознаке представљају све битнији механизам трансфера средстава из развијених у земље у развоју (Russell, S, 1992) и оне су други по величини, после страних директних инвестиција, извор иностраног финансирања земаља у развоју (Ratha, D. 2003). Транзицијски процеси у земљама источне и југоисточне Европе условили су значајна повећања прекограничних токова новца, а у неким земљама у развоју износ девизних дознака је већи од званичних програма међународне помоћи. Постоји доста теоријских и емпиријских радова који се баве радничким дознакама са микроекономског и макроекономског становишта.

Постоји неколико правца у литератури који су везани за макроекономске одреднице радничких дознака. Једна група аутора тврди да су дознаке сличне свим осталим облицима станог капитала, јер ова средства воде ка повећању стране размјене и повећавају инвестиције у земљи поријекла радника (Quibria, M.G. 1996, Taylor, J.E, 1999). Макроекономски модели су истакли позитиван утицај радничких дознака на текући биланс, пошто се преко њих долази до

³ Development Prospect Group, Migration and Remittances, World Bank.

⁴ Development Prospect Group, Migration and Remittances, World Bank.

страних валута и додатних уштеда за економски развој. Са дознакама економије могу да троше више него што производе, извозе више него што увозе и инвестирају више него што штеде, што је веома важно поготово за мале државе и економије (Connell, J. and Conway, D, 2000). У супротности са овим, друга група аутора разматра негативне ефекте овог феномена, јер одређена економија троши више него што производи, подспјешује будуће миграције и води ка високој зависности економије и породица од ове врсте финансијских токова и фондова (Martin, P. 1990, Boone, P. 1995). Трећа група аутора настоји да повеже ове претходне аргументе и докаже да ефекти дознака зависе од домаће политике везане за општу инвестициону климу у тој земљи (Glytsos, N.P, 1997, McCormick, B, /Wahba, J, 2000).

Емпијске студије Свјетске банке и Међународног монетарног фонда у вези са овом проблематиком (World Bank 1995, El-Sakka, M.I.T./McNabb, R, 1995, IMF 2005) показују да дознаке имају позитиван утицај на економију земље поријекла миграната. Посебно за земље у транзицији (Leon-Ledesma, M./Piracha, M, 2004) анализа у 11 таквих земаља у временском периоду од 1990. до 1999. показује да дознаке позитивно утичу на продуктивност и запосленост у земљи поријекла, директно и индиректно кроз инвестиције. Аутори ове студије сматрају да је миграција из источне и југоисточне Европе ка земљама Европске уније углавном привремене природе и да мигранти стеченим знањем и вјештинама доприносе побољшању просперитета властитих земаља по повратку из иностранства, а исто тако и зараде или штедњу користе за финансирање потрошње или за покретање властите предузетничке дјелатности, што даље доводи до креирања нових радних мјеста и генерисања прихода.

Урађена је и студија у којој су анализирани подаци за 87 земаља у развоју од 1970. до 2000. године (Buch, M.C./Kuckulenz A., 2004). Ова емпијска анализа се бавила о четири питања: колико су битне девизне дознаке за земље у развоју у квантитативном смислу, које су детерминанте дознака, колико су оне осјетљиве на финансијске нестабилности и како су повезане са осталим токовим капитала. Што се тиче осјетљивости токова дознака на економске промјене, нестабилности и кризе, закључује се да су ови токови стабилнији у односу на друге токове приватног и јавног капитала и да могу бити стабилизирајући елемент у временима финансијске нестабилности. У погледу циља да се упореде макроекономске карактеристике радничких дознака са другим токовима иностраног приватног и јавног капитала, утврђена је позитивна корелација између радничких дознака и прилива иностраног јавног капитала и између јавног и приватног страног капитала, али и да не постоји корелација између дознака и приватног капитала.

3. Демографска перспектива – веза између миграција и дознака

Појава међународног кретања радно способног становништва, односно међународних миграција као феномена није скоријег датума, али је у другој половини 20. вијека дошло до невјероватне експанзије миграција становништва, услед напретка транспортне и финансијске инфраструктуре, као и свеопштег процеса глобализације. Основа је наравно у базичним поставкама међународних економских

односа и размјене, односно разлика у компаративним предностима земаља и региона, неједнаком технолошком развоју и интеграцији тржишта и држава.

На основу образовања и стручности миграната разликујемо миграције неквалификоване, квалификоване и висококвалификоване радне снаге. Миграције нискоквалификованих радника често подлијежу строгим имиграционим рестрицијама, што доводи до илегалне или нерегулисане миграције неквалификованих или нискоквалификованих радника. Обим сиве или неформалне економије у земљи домаћина стога одређује тражњу за илегалном радном снагом. Кад је ријеч о висококвалификованој радној снази, недостатак таквих радника у земљи домаћина доводи до мање рестриктивних режима за ту врсту миграната, па зато они пролазе кроз легалне канале миграција и финансијских облика преноса дознака.

Бројне су варијабле које су повезане са дознакама, које утичу на висину и временску учесталост средстава која се шаљу у земље поријекла. Износ зараде је примарна одредница која утиче на способност пошилаоца да трансферише новац у земље поријекла. Осим тога, фактори који утичу на слање и износ дознака су и вријеме боравка на привременом раду, правни статус, пол, величина породице, тј. број дјеце, етничко поријекло, географска удаљеност земље поријекла и привременог боравка. На примјер, пол мигранта утиче на тај начин што обично жене остварују ниже зараде, па стога и нижу могућност да шаљу новац него мушкарци. Уколико емигрантска породица укључује и дјецу, породични трошкови се повећавају и мијења се структура њихове потрошње, тако да се тиме смањује способност слања дознака.

Надаље, уочено је да се повећањем времена проведеног на привременом раду смањује мотивација миграната да шаљу дознаке, иако временом њихови приходи имају тенденцију раста. Друштвеноекономски и политички разлози у земљи поријекла и земљи домаћина одређују и да ли су миграције радне снаге привремене или трајне. Постоје привремени миграциони програми који се често заснивају на билатералним споразумима и често представљају важне канале за миграцију нижеобразованих или сезонских радника. Трајне или дугорочне миграције су обично везане са пресељењем читавих породица и најчешће су то висококвалификовани кадрови и невезани за билатералне споразуме. У већини случајева, привремени мигранти чешће и више шаљу дознаке него они коју су дугорочније емигрирали. То је из простог разлога, што они који имају трајно боравиште обично преселе и породицу, развију економску базу и друштвене везе у земљи емиграције, а они који су само на привременом раду задржавају блиске везе са породицама у земљи поријекла и стога више и чешће шаљу девизне дознаке.

Сви ови подаци су битни, како би се разумјела динамика токова дознака, али углавном за већину земаља они су непостојећи или веома ограничени. Годишњи подаци о броју миграција радноспособног становништва су доступни за само неколико земаља чланица Организације за економску сарадњу и развој (OECD). Основни извор података су пописи становништва, статистичке анализе, подаци граничних служби и других административних органа. Међутим, разлике се могу

појавити у начину на које земље класификују податке, па су често ти подаци различити и неупоредиви.

4. Облици трансакционих канала и институционално окружење

Зависно од институционалне структуре, регулационог режима и правног система одређене државе трансакциони канали могу бити формални или неформални, и стога се не може говорити о њиховој стриктној подјели. Углавном, заједничко за сваки пренос средстава зарађених у иностранству је да морају постојати пошиљалац, прималац, посредници на обје стране и платни механизам који користе ти посредници. Исто тако, опште је правило да су дознаке релативно ниске вриједности, редовне или фреквентне и да укључују обично чланове породице на оба краја преноса. Дознаке су најчешће у облику кеша или кредитног трансфера. Кеш се преноси или у страној валути или домаћој преко средстава физичког преноса кеша. Кредитни трансфери се заснивају на платним инструкцијама од стране пошиљалаца примаоцима. Осим новца, наравно да се дешава достављање и пренос потрошне робе – хране, одјеће, техничких средстава, али њих је тешко регистровати јер иду преко неформалних канала преноса.

Званични канали за пренос девизних дознака су, уопштено, они који су званично овлаштени за послове новчаних трансфера, као што су банке или друге финансијске институције регистроване за те дјелатности. Полузванични облици преноса укључују званичне институције које пружају услуге преноса новца изван контроле регулаторних механизма овлаштених институција. Незванични облици преноса су изван било какве финансијске регулације и надзора. Одабир одређеног облика преноса зависи од бројних фактора. Висока дисперзија финансијских институција у земљама пошиљалаца и прималаца може подстаћи мигранте да користе пренос средстава са рачуна на рачун. Међутим, без обзира на доступност банкарских услуга, фиксни трошкови тих трансакција и оптерећујући и захтјеви за попуњавање различите документације ради испуњавања регулационих прописа могу одбити мигранте од кориштења ових услуга за пренос релативно малих износа дознака. У сваком случају, трошак слања средстава у земље поријекла може често утицати на избор између званичних и незваничних метода преноса средстава. Уз трошак, брзина преноса и доставе могу значајно утицати на одлуку о избору трансферног канала. Ризик губитка новца при преносу, статус миграната у земљи домаћина и фреквентност посјета земљи поријекла су још неки додатни фактори који одређују избор метода преноса, па тако илегални радници, наравно, користе неформалне облике преноса, а они мигранти који чешће посјећују земље поријекла достављају кеш или робу лично својим породицама.

Комерцијалне банке су битан посредник при преносу средстава из иностранства. Неке банке имаја глобалну присутност, неке су пак регионалног карактера, а неке користе кореспондентске банкарске везе. Међународне банкарске мреже омогућавају пренос средстава са једног краја свијета на други. Електронски облици преноса трансфера иду преко телеграма, факса и телефона, а различити типови могу бити пренос кеша, пренос са рачуна на рачун, кредитне картице, итд. Најчешћи облици су преко филијала или пословница, тј. Ко-

респондентских односа банака. Иновације у информационој технологији, Интернету и увођење све софистициранијих метода преноса средстава се све више користе у свим земљама свијета. Поштанске мреже, које су традиционално средство преноса домаћих новчаних токова, су такође битни посредници и у прекограничном преносу средстава. У већини земаља поште су правно регулисане путем комуникационих закона, и нису везане са централном банком. Кредитне уније, телекомуникационе компаније и њихови мобилни оператери, различити облици агенција за брзу доставу пошти су, такође, посредници при новчаном трансферу.

Следећа схема даје приказ финансијских токова између пошљалаца и примаоца, посредника на обје стране и конкретних облика преноса.

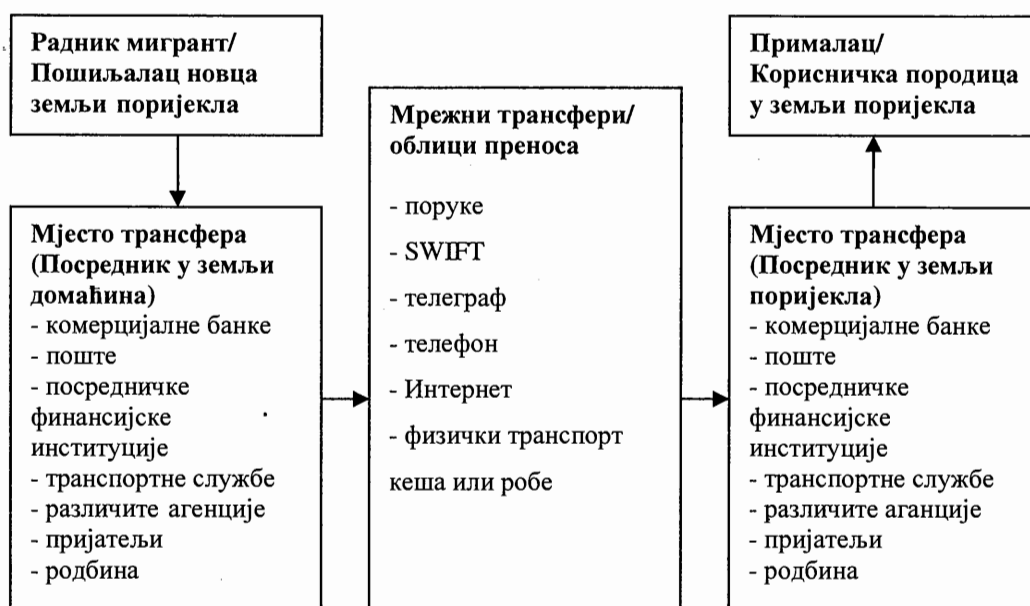

Схема 1. Приказ структуре прекограничних трансфера девизних дознака⁵

5. Прилив дознака у земље регије западог Балкана

5.1. Босна и Херцеговина

По евиденцији Свјетске банке⁶ Босна и Херцеговина са процијењеном популацијом од 4 милиона у 2006. години, од чега је половина радноспособног становништва и урбаном популацијом од 46,3%, биљежила је раст бруто друштвеног производа од 2002. до 2006. године у просјеку од 5,2%. Бруто нацио-

⁵ Међународни монетарни фонд, ММФ 2008. Водич о девизним дознакама (Guide on remittances).

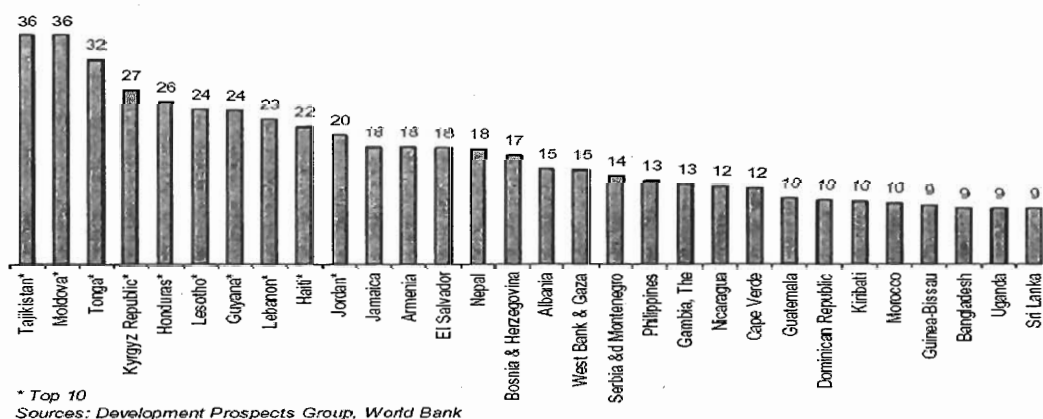
⁶ Dilip Ratha and Zhimei Xu, Migration and Remittances Factbook, Migration and Remittances Team, World Bank.

нални производ је 2006. године био 12 милијарди америчких долара, а по глави становника по Атлас методи 2980 долара.

Такође по статистикама Свјетске банке од раних деведесетих година 20. вијека, па до 2005. године из БиХ се иселило око 1,5 милион становника, што је око 37,7 % од укупне популације. Земље у које се најчешће емигрирало из БиХ су Хрватска, Њемачка, Аустрија, САД, Шведска, Канада, Аустралија, итд. Стопа иселавања становништва са трећим циклусом образовања, тј. универзитетским звањима је 28,6%, на примјер до 2000. године иселило се 12,7% доктора образованих у БиХ. У погледу усељавања у БиХ, до 2005. године у БиХ имигрирало око 40 000 људи, што је само око 1% од укупног становништва и то 54,1% од тог броја чине расељена лица, што је посљедица ратних дешавања на овом подручју.

Сви претходно наведени фактори одређују обим, фреквентност и трошкове трансакционих облика прилива штедне држављана БиХ на привременом раду у иностранству. Податак да девизне дознаке у 2008. години у Босни и Херцеговини износе 17 % од бруто друштвеног производа (БДП) или око 2 милиона долара, представља довољан разлог да се посвети пажња анализи њихових демографских карактеристика, трансакционих/трансферних канала, као и регулаторних аспеката. У већини случајева ова средства из иностранства се користе за сврхе текуће потрошње и допуњавања осирмашених кућних буџета.

У графикону 4 дат је приказ земаља које имају највећи трансфер девизних дознака у проценту од бруто друштвеног производа, гдје се БиХ налази на 15. мјесту са удјелом дознака од 17 % у БДП.

Графикон 4. Земље са највећим трансферима девизних дознака, 2007. година (у % од БДП) ⁷

⁷ Свјетска банка.

Приказ девизних дознака у БиХ по годинама и правцу кретања дат је у Табели 1.

ДОЗНАКЕ у мил. амер. долара (\$)	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007. е*
Улазни токови	1 595	1 521	1 526	1 749	1 941	1 931	1 943**	1 943
Радничке дознаке	950	919	956	1143	1 343	1 347	1 383	-
Компензације запослених	631	581	540	595	579	570	560	-
Трансфери миграната	26	25	30	11	19	14	-	-
Излазни токови	2	11	14	21	62	40	55***	-
Радничке дознаке	-	5	7	10	49	28	41	-
Компензације запослених	2	6	7	11	13	12	14	-
Трансфери миграната	-	-	-	-	-	-	-	-

Табела 1.8 Девизне дознаке (званично регистроване, док се вјерује да је стварна вриједност, која укључује незабиљежене токове кроз формалне и неформалне канале, доста већа).

* процјена

** 17,2 % од БДП-а у 2006. години

*** 0,5 % од БДП-а у 2006. години

У табели се прави разлика између радничких дознака које су по дефиницији средства радника који бораве у иностранству дуже од једне године, затим компензације запослених или приход од рада (лабоур инцоме) које представљају средства радника у иностранству који тамо бораве краће од једне године и трећи облик су трансфери миграната. Земље у развоју најчешће биљеже први облик дознака, док су за развијене земље компензације високо квалификованих радника у иностранству на период мањи од годину дана доста чешћа појава.

5.2. Србија

Србијанска дијаспора је веома бројна у свијету и годишње шаље готово четири милијарде долара девизних дознака. Само у Њемачкој живи више од пола милиона Срба, који у земљу шаљу 20 посто од укупних девизних дознака. Иза Њемачке слиједи Ирска, али не због броја исељеника из Србије, већ зато што је она сједиште Вестерн униона, компаније за трансфер новца, а потом слиједе Швајцарска, САД, Аустрија, Русија, Хрватска. Према неким анкетама, тек половина новца послатог из Немачке стиже у Србију формалним каналима, док је тај проценат из Швајцарске још мањи.. Тај новац, који највећим дијелом иде неформалним каналима, односно мимо банака, углавном је намијењен члановима уже и шире породице да би покрили кућне рачуне, док је улагање у производне објекте и друге дјелатности занемарљиво. Разлога за такав однос матице с властитом дијаспором има више. На примјеру Мексика, који од своје дијаспоре добија више од 20 милијарди долара годишње, Свјетска банка нуди рецепт за све земље које имају бројну дијаспору и начин на који они могу допринијети бржем

⁸ www.worldbank.org/prospects/migrationandremittances.

економском развоју матичне земље. Свјетска банка је утврдила да се далеко већа ефикасност може постићи ако домаћа власт промовише удруживање исељеника и стварање формалних заједница преко којих би била успостављена боља веза с матицом, а њихов економски потенцијал повећан. Овај феномен се назива “колективне девизне дознаке миграната”, тако да би се растом броја завичајних удружења промијенила и структура коришћења девизних дознака у земљама порекла, и то у корист продуктивних улагања. Колективне девизне дознаке се знатно више улажу у продуктивне инвестиције, него појединачне. Главни предуслов је наравно постојање ресорног министарства за односе са дијаспором, а најбитнији механизми су постојање инвестиционих програма, као и гаранције и сигурност на уложена средства.

Што се тиче статистичког евидентирања дознака у Србији, Народна банка ниво дознака послатих формалним путем, другим ријечима преко банака или институција за трансфер новца, контролише преко извјештаја које добија од комерцијалних банака, преко којих иначе и стиже чак 93 одсто новца послатог формалним каналима. Она друга половина новца, која стиже преко неформалних посредника, контролише се у платнобилансној статистици преко мјењачница, па је зато прецизан увид у новац који стигне из дијаспоре немогуће имати. Финансијски стручњаци кажу и да око 26 процената од укупног износа дознака јесу заправо пензије које су држављани Србије зарадили у иностранству. Тако се, рецимо, Хрватска рангира поприлично високо на листи земаља из којих стиже новац од дознака, иако се зна да Србија тамо нема баш јаку дијаспору.

Држава генерално треба да се озбиљније позабави овом врстом уласка страног капитала у земљу, јер на макроекономском нивоу он ствара и позитивне и негативне ефекте. Позитивне, јер ублажава последице константног спољнотрговинског дефицита земље, а негативне јер се слива у личну потрошњу, а не у инвестиције које би могле да подстакну привредни развој. У табели је дат приказ прилива дознака у Србију по годинама, са очигледном тенденцијом раста.

Година	Примљене дознаке у мил. \$
2000.	1,132
2001.	1,698
2002.	2,089
2003.	2,661
2004.	4,129
2005.	4,650 (17 % од БДП)
2006.	4,703
2007.	4,900 (13,1 % од БДП)

Табела 2. Прилив девизних дознака у Србију по годинама (подаци Свјетске банке)

У садашњем тренутку свјетске економске кризе надлежне институције у Србији настоји да одрже курс динара у односу на евро. И док класични инструменти монетарне политике полако посустају у заустављању пада динара, једна од последњих нада је дијаспора и девизне дознаке из иностранства. Међутим, економисти су скептични, јер ако се и настави тренд континуираног

прилива средстава, пристигли новац не може пресудније утицати на курс динара. Реално је очекивати и да ће због рецесије и отпуштања радника у земљама Европске уније, нажалост, први доћи на ред усељеници поријеклом из других држава, поготово источне и југоисточне Европе. Чак и да до тог лошег сценарија не дође, могућ је и негативан ефекат на банке у смислу да ће исељеници, који по правилу орочавају средства у Србији због већих каматних стопа, иста та средства више подизати него улагати на штедњу, услед пада зарада и економске кризе.

Министарство за дијаспору и Привредна комора Србије заједнички раде на дефинисању конкретних могућности улагања дијаспоре у пројекте у Србији, јер сматрају да је то огроман потенцијал који се скоро занемарује. Планира се смањење бирократских ограничења, израда одговарајућих законских прописа и представљање конкретних пројеката из области индустрије, пољопривреде и бањског туризма, јер се сматра да од 3 милиона српских исељеника, њих око 1500 су пословни људи са капиталом и знањем који могу уложити у Србију.

Графикон 8. Прилив дознака у Србију на годишњем нивоу (World bank, 2005.)

5.3. Хрватска

Хрватски исељеници традиционално имају јаке везе с матичном земљом, које се исказују подршком родбинских кућних буџета и дијела хрватске привреде. Office of Graduate Studies and Research (OGSR, 2006, стр. 144.) оцјењује Хрватску међу првих десет држава с највише примљених исељеничких дознака по глави становника за 2002. Недавно је проведено јединствено истраживање о дознакама хрватских исељеника матичној земљи на Lund University у Шведској⁹ и процијењено је како су два најчешћа облика дознака Хрватској из исељеништва улагање у некретнине и људски капитал. Преглед кретања дознака из иностранства за раздобље 1997-2007. показује да Хрватска биљежи стабилан унос с тенденцијом раста дозначених исељеничких средстава сваке године, уз јасну чињеницу како су се у том раздобљу те дознаке удвостручиле. Једини изузетак је 1999. година кад се биљежи значајан пад у дознакама у односу на претходна раздобља због тадашње кризе у банкарству и рецесије која се осјећала до краја 1999. У раздобљу 1999-

⁹ Аутор ове студије је др Адела Попрженовић – www.lu.se.

2002. година Хрватска биљежи највећи раст у примањима исељеничких дознака. Разлог је највјероватније привредни опоравак, мада су се од 2002. године дознаке нешто смањиле у поређењу на претходни период, иако још увијек исељеничке уплате остварују узлазни тренд - потврђују службени извјештаји Хрватске народне банке (ХНБ). Према подацима ХНБ-а укњижене су дознаке од хрватских држављана запослених у трећим земљама у милионима евра попут износа од рецимо 928.2 (2004.) или пак 933.4 милиона евра (2005.).

За разлику од тих података Свјетска банка и Интерамеричка развојна банка процјењују како су у Хрватску 2007. године исељеници послали 1,4 милијарде долара, што је 3,3 посто укупног БДП-а. Свјетска банка има другачије податке, него већ поменута независна студија, јер процјењује дознаке као збир радничких дознака и компензација радника. Како се дознаке углавном изражавају у проценту од БДП-а или проценату извоза робе, за већину развијених држава дознаке представљају тек око 1% БДП-а. Удио дознака, с друге стране, у Хрватској је у просјеку већи од 3% БДП-а што се може образложити чињеницом да је Хрватска земља с малом привредом и с бројним дознакама из исељеништва.

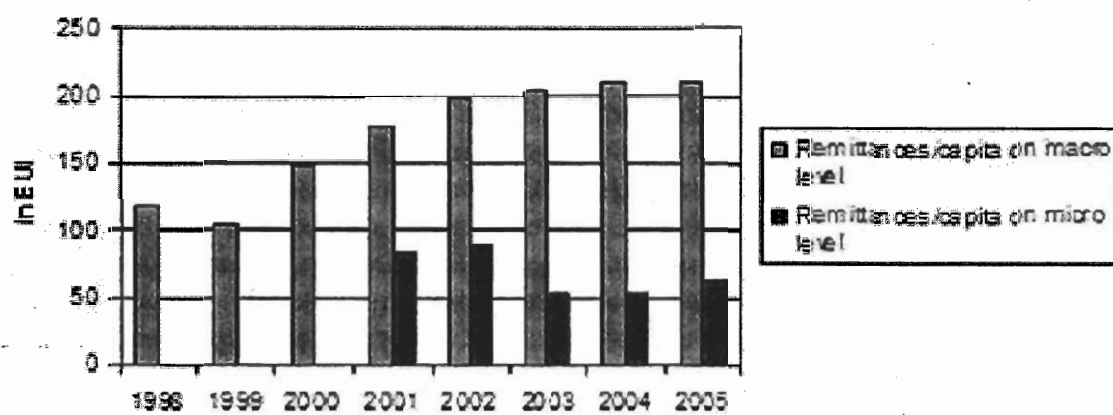
Стручњаци Свјетске банке упозоравају да таква штедња у неразвијеним земљама често завршава у неформалним токовима, јер примаоци немају отворене рачуне у банкама те се на тај начин губи економски потенцијал иностраних средстава. По процјенама хрватског демографа др Ненада Покоса из загребачког Института друштвених знаности "Иво Пилар"¹⁰ из Хрватске се крајем другог и почетком трећег миленијума у задњем миграцијском таласу иселило готово петсто хиљада људи. Пошто се ради углавном о образованим и млађим исељеницима, који познају предности и изазове финансијског тржишта, постоји потенцијал да ће та средства бити искориштена за улагања и креирање нове вриједности у матичној држави.

Godina	Primljene doznake u mil. EUR	Doznake/po glavi u EUR
1997.	512.4	112
1998.	526.1	117
1999.	479.7	105
2000.	649.4	148
2001.	783.2	177
2002.	882.9	199
2003.	899.6	203
2004.	928.2	209
2005.	933.4	210

Извор: Подаци Народне банке Хрватске

Табела 2. Дознаке у Хрватској у периоду од 1997. до 2005.

¹⁰ www.pilar.hr

Графикон 5. Дознаке у Хрватској по глави становника на макро и микро нивоу

6. Закључак - побољшање информационих база података о дознакама и прогнозе токова девизних дознака за период 2008-2010.

Постоје три битна аспекта дознака чијим би унапређењем могло доћи до бољих економских ефеката, а то су: унапређење прикупљања података о дознакама, смањење трансакционих трошкова и дефинисање развојних политика којим би инострани прилив средстава у овом облику имао шири економски значај. Ова три аспекта су уско повезана, па тако кроз идентификацију различитих облика трансфера дознака миграната који су емигрирали из властите земље и постали резиденти неког другог економског подручја постиже се процјена постојећих извора података и настоји се поширити обим њиховог обухвата.

Разумијевање правних и регулаторних аспеката дознака је важно је за анализирање формалних и неформалних канала преноса. Различити канали представљају различите изазове тако да прикупљање података зависи од облика преноса и институционалног и правног окружења који се односи на трансакције и скупљање података. У многим земљама, мада не и у свим, банке и друге финансијске организације су у обавези да подносе извјештаје о међународним трансакцијама централним банкама, укључујући и девизне дознаке. Међутим, регулаторно окружење и праксе, значајно се разликују међу државама, тако да се различито третирају учесници у преносу новца, као и различити модели преноса, што имплицира да се разликује извјештавање и статистика о овом феномену. У неким земљама постоји и превише супервизорских институција, што доводи до преклапања података и проблема при интегрисању различитих сетова података, док у другим земљама јако слаба правна регулатива и низак ниво развоја технолошке инфраструктуре ограничавају могућности регулисања посредника и прикупљање и анализу података.

У задњих неколико година предузете су активности како би се стриктније регулисао пренос девизних средстава из земље у земљу како би се спријечило финансирање тероризма и прање новца, а иницијатива је дошла од међународне радне групе за финансијске активности назване FATF – Financial Action Task Force. FATF је објавио препоруке којима се подстичу државе да имплементирају регулативни оквир којим би се омогућила регистрација новца, вриједност трансфера и идентификација учесника у преносу. Настоји се да посредници у финансијским трансакцијама морају обезбиједити идентификацију клијената, водити евиденцију о трансакцијама и дати је на увид овлашћеним институцијама по потреби, као и да имају обавезу да пријаве сумњиве преносе средстава које могу бити повезани са илегалним пословима. Осим тога периодично извјештавање, квартално или годишње, о свим трансакцијама намеће се као најважније из перспективе статистичког прикупљања више или мање детаљних података у зависности од регулативе појединачне државе.

Након вишегодишњег раста токова дознака, у трећем кварталу 2008. године токови радничких дознака показују тенденцију благог успоравања и пада. Глобална финансијска криза ће у 2009. години негативно утицати на прилив ових токова капитала, мада је тачне промјене веома тешко предвидјети у овој и наредној години због неизвјесности у погледу глобалног раста, цијена производа

као што су нафта и остале сировине, као и због промјена у девизним курсевима валута. Иако су дознаке најстабилнији вид прилива капитала у односу на приватне или јавне токове капитала, и показало се да су у прошлости дознаке биле отпорне на циклична кретања у привредама земаља прималаца и пошљалаца дознака, ипак најновија криза је уздрмала све привреде и донијела неке нове неизвјесности. На основу финансијских пројекција Свјетске банке¹¹ за период 2008-2010. година, предвиђа се да ће доћи до раста ових токова у номиналним доларским износима, али и до пада процентуалног учешћа дознака у бруто друштвеном производу земаља које примају дознаке од 0,9-6 %. За неке регије и коридоре предвиђа се значајно смањење трансфера, али ипак тај пад ће бити мањи у односу на смањење прилива приватног и јавног капитала. Такође се очекује смањење миграционих токова између земаља у развоју и развијених земаља, али не и смањење броја већ постојећих миграната у развијеним земљама.

¹¹ Migration and Development Brief by Migration and Remittances Team, World Bank, November 2008.

Литература:

1. Boone, P. (1995), *Politics and the effectiveness of foreign aid*, Centre for economic performance, Discussion paper 272.
2. Buch, M.C. and A. Kuckulenz (2004), *Worker remittances and capital flows to developing countries*, ZEW Discussion paper 04-31.
3. Connell, J. and D. Conway (2000), *Migration and Remittances in Island Microstates*, International Journal of Urban and Regional Research
4. El-Sakka M. I. T. and R. McNabb (1999), *The macroeconomic determinants of emigrant remittances*, World development 27.
5. Glytsos, N. P. (1997), *Remitting behaviour of temporary and permanent migrant: the case of Greeks in Germany and Australia*, Labour 11.
6. IMF (2005), *World Economic Outlook*, Washington, D.C.
7. Leon-Ledesma, M. and M. Piracha (2001), *International migration and the role of remittances in Eastern Europe*.
8. Martin, P. (1990), *Labour migration and economic development*, Report of the Commission for the study of international migration and cooperative economic development, Washington, D.C.
9. McCormick B. and J. Wahba (2000), *Overseas employment and remittances to a dual economy*, The economic journal 110.
10. Quibria, M. G. (1996), *International migration, remittances and income distribution in the source country: A Synthesis*, Bulletin of Economic Research 49.
11. Ratha, D. (2003), *Worker's Remittances: An Important and Stable Source of External Development Finance in Global Development Finance; Striving for Stability in Development Finance*, Washington D.C., World Bank
12. Ratha, D., S. Mohapatra and Z. Xu (2008), *Outlook for Remittances Flow 2008-2010: Growth expected to moderate significantly, but flows to remain resilient*, Washington D.C., World Bank.
13. Russell S. (1992), *Migrant Remittances and Development*, International Migration: Quarterly Review 30 (3).
14. Taylor, J. E. (1999), *The new economics of labour migration and the role of remittances in the migration process*, International Migration 37.

**WORKERS' REMITTANCES - DEMOGRAPHIC,
ECONOMIC AND INSTITUTIONAL DETERMINANTS
OF FOREIGN FUNDS INFLOW**

Summary: Workers' remittances represent an important form of foreign funds inflow in developing and transitional countries. In these countries millions of people depend on permanent inflow of remittances. The importance of foreign funds is tremendous for poverty reduction, increase in consumption or savings and start up of certain forms of independent economic activity. There are many factors which determine nature, amount and the way of remittances' transfers. This article shows demographic, economic and institutional determinants and tries to point out to the factors that may improve their economic effects. This paper also presents and compares the data for some Western Balkan countries.

Key words: workers' remittances, migration, institutions, transfer channels